

MAKTABGACHA TALIM MUASSASALARIDA KOMMUNIKATIV SAVODXONLIKNI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Nodira Xayrullayevna Djumanova
Alfraganus universiteti magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bugungi kunda maktabgacha ta'lim sohasida psixologning vazifasi hamda psixologik xizmatning ustuvor vazifalari, maktabgacha yosh davridagi bolalarning psixologik xususiyatlari va bu borada nazariyachi olimlarning fikrlari, bolalar psixologiyasining muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari va metodikalar ko'rsatib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim tashkiloti, tarbiya, sog'lom turmush tarzi, psixologik xususiyat, psixologik nazariyalar, kichik guruh, bilish jarayonlari, sezgi, nutq, psixologik xizmat.*

Аннотация: *В данной статье изложены задачи психолога и приоритетные задачи психологической службы в сфере дошкольного образования на сегодняшний день, психологические особенности детей дошкольного возраста и мнения ученых теоретиков в этой области, проблемы детской психологии и пути их преодоления и методики.*

Ключевые слова: *дошкольная образовательная организация, воспитание, здоровый образ жизни, психологическая характеристика, психологические теории, подгруппа, процессы познания, речь, интуиция, психологическое обслуживание.*

Annotation: *In this article, the task of a psychologist in the field of pre-school education, the priority tasks of psychological service, the psychological characteristics of children of pre-school age, the opinions of theoretical scientists in this regard, the problems of childrens psychology and ways and methods of their elimination are presented.*

Keywords: *preschool organization, upbringing, healthy lifestyle, psychological trait, psychological theories, subgroup, cognition processes, speech, intuition, psychological service.*

KIRISH

O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib kelayotgan yosh avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali shakl va usullarni joriy etish hamda innovatsion g'oyalarni targ'ib etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish muhim vazifalarimizdan biridir. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovini ta'minlash, tashkilotlarni o'quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarni jalb qilish, ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalalarini hal etish zarurligini ko'rsatmoqda. Bu vazifalarni samarali amalga oshirilishi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachi, uslubchi va psixologlari zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklaydi.

Bolalarga maktabgacha yoshidan boshlab zamonaviy ta'lim berish, ularni psixik, aqliy va ijtimoiy jihatdan faol rivojlantirish – hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida hal qilinishi kerak bo'lgan dolzarb masalalardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ta'lim-tarbiya berish muammosiga bir qator olimlarning (F.R. Qodirova, L.R. Mo'minova, G.E. Djanpeisova, Sh.A. Sodiqova, G.A. Mardonova, G. Nazirova, N.Sh. Abdullayeva, D.A. Abduraximova, M. Abdullayeva, Z.A. Botirova, A.E. Rustamova va boshq.) ilmiy tadqiqot ishlari bag'ishlangan. F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Qayumova, M.N. A'zamova 10 va Sh.A. Sodiqova 18 o'z ilmiy izlanishlarida maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasining ilmiy-nazariy asoslari o'rganilgan bo'lib, maktabgacha pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari, bosqichlari, bolalar rivojlanishiga ta'sir etuvchi biologik va ijtimoiy omillar, maktabgacha yoshdagi bola psixik taraqqiyotining asosiy bosqichlari, ta'limning didaktik tamoyillari, bolalarga pedagogik ta'sir ko'rsatish, maktabgacha ta'limni tashkil etish shakl va metodlari hamda maktabgacha ta'lim va tarbiyada pedagogik texnologiyalarni qo'llashning nazariy asoslari yoritilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Muminovanning ilmiy tadqiqotlari maktab yoshidagi bolalarning til rivojlanishidagi nuqsonlarni bataraf etishda pedagogik-korreksion faoliyatning nazariy asoslarini tadqiq etishga bag'ishlangan.¹³ Bundan tashqari, L.R. Muminova tomonidan maktabgacha umumiy va maxsus ta'lim muassasalarining katta va Hammaga ma'lumki, inson hayotining dastlabki yetti yilini o'z ichiga qamrab oluvchi maktabgacha ta'lim yosh davri o'z ahamiyatiga ko'ra noyob hisoblanadi. Anashu yillarda bolada asosiy insoniy qobiliyatlarning shakllanishi yuz beradi, shaxsiy rivojining asoslari qo'yiladi. Insonning kelajagi, xulq-atvori, qobiliyati, dunyoqarashi bolalik qanday bo'lganligiga, ta'lim qanday berilganiga ko'p jihatdan bog'liq. Komil insonni, ya'ni o'zida ruhiy boylik, axloqiy poklik va jismoniy yetuklikni to'la mujassamlashtirgan o'quvchi yoshlarni kelgusi faoliyatga psixologik jihatdan tarbiyalash uchun ta'lim-tarbiya ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yish lozim. Buning uchun bolalarning psixik taraqqiyoti qonuniyatlari, yosh va individual xususiyatlarini o'rganish zarurdir. Buning uchun avvalo katta e'tibor, albatta, maktabgacha ta'lim sohasiga qaratilishi kerak. Muhtaram prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev tomonidan bu borada qator islohotlar yo'lga qo'yilib, jumladan, bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish maqsadida nafaqat davlat balki nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarini chekka tuman va qishloqlarda ham tashkil etishni yo'lga qo'yildi. Maktabgacha ta'lim tizimida bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, ma'lum psixologik-pedagogik ko'nikmalar nuqtayi nazaridan, eng avvalo bolalarni tarbiyalash uchun to'laqonli o'zlashtirish zarur, bolaning keyingi rivojlanishi, noto'g'ri yo'ldan ozdirilishining oldini olishga bog'liq. Ma'lumki, maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari vazifalari sirasiga shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiyani amalga oshirish, bolalarda ijtimoiy-kommunikativ,

axloqiy,estetik,intelektual,jismoniy sifat va salohiyatlarni uyg'otish va rivojlanishtirish,sifat va salohiyatlarni uyg'otish va rivojlantirish,bolalarda mustaqillik,mas'uliyatlilik,tashabbuskorlik xislatlarini shakllantirish,bolalarning yosh,individual,psixologik va jismoniy xususiyatlari hamda qobiliyatini inobatga olgan ta'lim- tarbiya jarayonini tashkil etish kiritilgan. Zamonaviy nazariyalar XX asrda bolalar bog'chalar va boshqa maktabgacha ta'lim muassasalarining ko'payishi bir qator o'zgarishlar bilan bog'liq:

- Psixologiya,tibbiyot, psixiatriya va ta'lim sohalarida qo'llanishi natijasida erta bolalikka yangi ilmiy qiziqish;
- bolalarga yo'l –yo'riq ko'rsatish va ota-onalar ta'limning muhimligini tan olish;
- Ishlaydigan onalarning bolalarini parvarish qilish uchun allaqachon tashkil etilgan bolalar bog'chalarining ta'lim dasturlarini takomillashtirishbo'yicha sa'yharakatlar. Katta nazariyachilardan biri psixolog John Piaje va uning izdoshlarining eng katta hissalar rivojlanish psixologiyasi bo'lib,ular bolalar intellektual rivojlanishning muntazam bosqichlaridan o'tishlariga ishonch hosil qilganlar.Dastlabki ikki davr – sensomotor intellekt(tug'ilgandan ikki yoshgacha),shuningdek vakillik (ikki yoshdan,yetti yoki sakkizgacha) erta bolalik sohasiga tegishli.

G.E.Djanpeisova maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarida matematik tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish muammolarini tadqiq etgan. Muallif o'z tadqiqotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarda arifmetika va geometriyaga oid ilk bilimlarni shakllantirish yo'llari, vositalari hamda pedagogik shart-sharoitlarini tadqiq etgan. Bolalarda matematik bilimlarni shakllantirish va rivojlantirish ularning aqliy rivojlanishi, o'zini anglashi, ijtimoiylashuvida muhim omillardan bo'lishini aniqlagan. Bolalarga interaktiv mantiqiy-matematik ta'limni tashkil etishda kompyuterli muhitning ahamiyatini alohida e'tirof etgan. Bolaning vositachi-personajlar orqali kompyuter bilan virtual tashkillashtiriladigan dialogi kompyuterni “jonlantirib”, bolaning harakatlarini faol va ongli bo'lishini ta'minlaydi.

M.N. A'zamova maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan boshlab bolalarda do'stona munosabatlarga asoslangan hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish alohida ijtimoiypedagogik ahamiyatga ega ekanligini e'tirof etadi. Bolalarni maktabga tayyorlash jarayonida ular orasida do'stona munosabatlarga asoslangan hamkorlik muhitini vujudga keltirish nihoyatda zarur bo'lib, bunday ko'nikmalar ularning maktab hayotiga oson va samarali moslashishini ta'minlaydi. Tadqiqotchi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni do'stona munosabatlarga asoslangan hamkorlikka o'rgatish orqali ularni intellektual rivojlantirish va birgalikdagi o'quv faoliyatiga tayyorlashning nazariy asoslarini tahlil qilishga intilgan. Tadqiqotchi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanadigan bolalar, birinchi navbatda, do'stlar orttirish va ular bilan hamkorlikda faoliyat ko'rsatishga ehtiyoj sezishlarini aniqlagan. Maktabga tayyorlash jarayonida tarbiyalanuvchilar yosh xususiyatlarini hisobga olishlari zarurligini nazariy jihatdan asoslab, ko'pgina qiyinchiliklar va ziddiyatlar bolalarni

maktabga tayyorlash bosqichida vujudga kelishini didaktik jihatdan isbotladi. 3 A.E. Rustamova maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tilini o'qitishda talaffuzini shakllantirish va rivojlantirishga oid olib borgan ilmiy tadqiqotida bolalarning ilk nutqiy va talaffuz ko'nikmalari shu bosqichdan shakllanishini aniqlagan. Bu yoshdagi bolalarni o'qitish jarayonida idrok etish, xotirada saqlash, aniq va ravon talaffuz etish kabi lingvopsixologik xususiyatlarni alohida o'rganish taqozo etiladi. Bu yoshdagi bolalarning psixologik yosh xususiyatlarida o'yin faoliyati alohida o'rin tutadi. Shuning uchun ta'lim jarayonida o'yin texnologiyalaridan foydalanish nihoyatda samarali bo'ladi.

Bolalarga ta'lim berish jarayonini tezlashtirish to'g'risida olimlar turlichi fikr bildiradilar. Eric R.Kandel "Xotirani izlab. Ong to'g'risida yangi fanning fanning dunyoga kelishi" ("In Search of Memory The Emergence of a New Science of the Mind") deb nomlangan risolasida bolalarga ta'lim berish jarayonini sun'iy ravishda tezlashtirish ularning rivojlanish sur'atini jadallashtirsa-da, biroq shaxs sifatidagi kamolotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ta'kidlagan. Olim bu holatning sababi sifatida qat'iy belgilangan o'quv dasturiga muvofiq yoshiga nisbatan psixik shakllanishi yakunlanmagan bolalar bilan sinf-dars shaklida olib boriladigan o'quv mashg'ulotlari davomida belgilangan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishlarini talab qilinishini ko'rsatadi. Bunday vaziyatlar odatda bolalarda o'quv motivatsiyasining erta so'nishiga va himoyaviy nevroitik reaksiyalarni yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Bundan kelib chiqib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni o'qitishda bir qator o'ziga xos muhim jihatlarni e'tiborga olish zarur, deb xisoblaymiz.

XULOSA VA TAKLIFLAR Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini takomillashtirish muammosining yechim yo'llaridan biri, eng avvalo, o'qitish va tarbiyalashning innovasion metodlarini amaliyotga joriy qilish – ta'lim jarayoniga tarbiyalanuvchi shaxsi va individualligiga yo'naltirilgan o'qitishning innovasion texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilishidir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni interaktiv didaktik o'yinlar va materiallar asosida o'qitish – bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish imkonini beradi.

1. Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida bolada inson sifatidagi individuallikning asoslari – ijodiy va obrazli tafakkur, boshqalarga (ko'pincha kattalarga) taqlid, o'z xulq-atvorini boshqarish va "ijtimoiy" hissiyot kabi sifatlar shakllanadi va rivojlanadi.

2. Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida bolalar rivojlanishning eng faol nuqtasi 5-6 yoshga to'lguniga qadar bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Shuning uchun ta'lim jarayoni ularning idividualligiga yo'naltirilishi hamda idrok mexanizmlarining o'ziga hosliklari hisobga olinishi kerak bo'ladi.

3. Bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonini texnik nuqtai nazaridan jadallashtirish ularni kattalar qatoriga kirib borish jarayonini tezlashtiradiganday ko'rinsada, normal psixik rivojlanish jarayonini sekinlashtirishi ehtimolini ko'paytiradi. Bunday o'quv mashg'ulotlari bolalarda katta qiziqish uyg'otib, o'yin davomida ortiqcha

zo'riqishlarsiz mantiqiy hamda ijodiy fikrlash rivojlanadi, ijtimoiy faollik va axloq me'yorlariga rioya qilish ko'nikmalari tarbiyalanadi, tabiiy va ijtimoiy muhit to'g'risidagi tasavvurlari tartibga solinadi va tushunchalarni to'g'ri shakllanishi ta'minlanadi. Buning uchun tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishda ularning o'zlari mustaqil ravishda emas, balki kattalar yordamida va rahbarligida nima qila olishlariga e'tibor qaratishi kerak bo'ladi.

REFERENCES:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PQ-4312-son Qarori // <https://lex.uz/docs/4327235>
2. Abdullayeva N.Sh. Maktabgacha ta'limni variativ yondashuv asosida t
3. Abdurahimova D.A. Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash tizimini takomillashtirish: Pedagogika fanlari doktori (DSc) ... avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 74 b. (B.31)
4. A'zamova M.N. Maktabga tayyorlov guruhlar tarbiyalanuvchilarida do'stona munosabatlarga asoslangan hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish tizimini takomillashtirish: Pedagogika falsafa doktori (phd) avtoreferati. –Toshkent, 2020. – 45 b. (B.18)
5. Ганжиев Ф.Ф. Мактабгача таълим ташкилоти тарбиячиларида ижтимоийпсихологик компетентлик омилларининг намоён этилиши ва ривожланиши: Психол согия ... фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. –Бухоро, 2021. -169 б. (B.116-117)
6. Гулямов Д.Р., Каланходжаева К.Б. К вопросу учета особенностей межполушарной функциональной асимметрии мозга обучаемых в учебном процессе / Ж. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. № 11, 2018. –С.38-43.акомillashtirish: Avtoref. ... ped. fan..fals dok. (PhD) – Т., 2019. – В. 22-23.
7. Umarova Gulhayo Murodiljanovna. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqishni klasterli yondashuv asosida rivojlantirish // —Pedagogsl international research journal. Volume-21, Issue-2, November, 2022. Pp.7-10.
8. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Qayumho'jayeva Fazilat Dilshod qiz. Kichik maktab yoshidagi o'qishga bo'lgan munosabati // -Journal of integrated education and research. Volume 2 ,ISSUE 1 January 2023. pp 150-154.
9. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Rasulova Arofat Zafarjon qizi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni aniq fanlarga qiziqishini oshirish metodikasi // -Conferencea virtual international. ARTICLES 2023. march pp 163-172.
10. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Xamraqulova Orasta Alisherv qizi. Inklyuziv ta'lim va uning bugungi kundagi rivojlanishi // Conferencea; 2022; 9th I CARHSE- england decabr 108-111.